

Јасминка КУЗМАНОВСКА
Институт за национална историја, Скопје
kuzmanovska.jasmina@gmail.com

ПРОКОПИЈЕВА ТВРЂАВА ΠΑΡΘΙΩΝ (ТОПОНОМАСТИЧКИ ПРИЛОГ)

Abstract. – In our contribution we are going to deal with the name of Procopius' fortress Παρθίων from the Macedonian list of his panegyric Buildings. On the basis of the semantics of the place-name and also, analyzing the data of ancient sources and historiographers, we are going to suggest the most accurate identification and localization of the fort.

Key words. – Procopius, toponymy, Late Antiquity, Buildings, Παρθίων.

Тврђава под именом Παρθίων (*Parthiōn* у паралелној латиничној, и заправо, оригиналној транскрипцији изворног текста) је набројана у листи која се односи на Македонију (Ἐπὶ Μακεδονίας) у Прокопијевом похвалном спису *De aedificiis* из VI века.¹ Овај извор нам даје веома драгоцен преглед грађевина, углавном кастела која су подигнута или обновљена у доба Јустинијана у функцији једног ширег и комплекснијег фортификацијског система, иако су каснија истраживања појединих утврђења показала да се у листама налазе и старија, настала још за време владавине Анастасија, нарочито у Тесалији. Премда је македонска област, тачније списак македонских утврда део IV књиге, која је најобимнија, најдетаљнија и у сваком погледу најразарађенија, будући да се односи по Прокопијевим речима *на територију Европе* која је у овом раздобљу била и најугроженија варварским упадима са Севера, кастели набројани у списку нису подељени на новоизграђене и наново обновљене као што је то случај са осталим географским областима. Ова, условно речено,

¹ Procopius *De aedificiis*, IV, iv, 3.

омашка у листи, поред чињенице да се ради о местима набројаним у класичном списку (каталогу), без ближег контекста и могућности процене непосредне Прокопијеве аутопсије, у многоме отежава истраживање, нарочито у погледу хапакса (оних топонима који су само овде поменути) или оних имена која имају погрешну / искварену графију и код којих није могуће компаративном анализом са осталим изворима дати тачније закључке о језичком пореклу и евентуалној убикацији утврђења. Свакако, пишчево непосредно сагледавање било би за истраживача најдрагоценије (налазимо га углавном у екскурсима о народима који су изузетно важни), а Прокопије се на исто и експлицитно позива у последњој VI књизи овога списка, изјавивши да је за све описане грађевине сазнао тиме да их је сам својим очима видео (*τῶν θεασαμένων αὐτήκοος*) или је за њих сазнао од оних који су их видели, премда су у садржају видљива такозвана *општа места и реторички описи* који су веома чести и код другх историографа.² Једино индикативно исходиште, поред семантике имена, у овом случају, могло би да буде место утврде у Прокопијевом списку, где је набројан између Гентијане (Γεντιανόν) и Касопе (Κασσωπᾶς), за које једино на основу семантике имена мислимо да их требамо тражити на Западу на самој или у близини западне руте пута *Via Egnatia*, прецизније оног њеног дела који Страбон назива Кандавијским путем, иако до сада нису идентификоване.³ И поред тога што су неки истражи-

² Procopius *De aedificiis*, VI, vii 18.

³ Procopius *De aedificiis*, IV, iv, 3. На овом месту хтели би да напоменемо да су у македонском списку код Прокопија налазе два топонима са различитим графијама и на различитом месту у тексту *Κασσωπᾶς* и *Κάσσωπες*. Иако М. Анри-Перен (Henry-Perin 1974, 186) сматра да се ради о дублетима, наше је становиште да се ради о различитим утврдама, од које се једна *Κάσσωπες*, може поистоветити са градом кога помињу и антички извори, а Стафан Бизантинац га сврстава међу градовима Молоса, који су настањени даље на југу у Амбракијском заливу, свакако на територији Епира (Soustal-Koder 1981, 280). Друга утврда *Κασσωπᾶς* која је набројана у списку непосредно поред Парта је неидентификована, али сматрамо да је треба тражити у његовој близини. Због различитих графија, као и због чињенице да су понављања у тексту о оквиру једне исте географске области знатно ређа, него у случајевима суседних области, сумњамо да се ради о дублетама. Заиста нам није јасно зашто су се ова имена уопште нашла у македонском списку, будући да се испред ње у тексту налази прецизна листа тврђава у Новом Епиру, са подељеним именима новоподигнутих и обновљених кастела. Највероватније је дошло до преклапања података из различитих пописа, мапа и итинирара које је писац несумњиво користио, а могуће је да је у питању и историјска реминисценција, будући да су ове области које су у VI веку под управном јединицом Новог Епира, обухватале територију римске провинције Македоније која се простирала до Јадранског мора.

вачи Прокопијевих *Грађевина* скептични по питању значења места појединог кастела у листи у смислу његове идентификације на терену, наше искуство говори да је оно прилично индикативно,⁴ пре свега ако имамо у виду да су ови спискови очигледно преузети од званичних државних докумената, извештаја провинцијских управника, сведочанства царских архива, итинерара, пописа и мапа и у том смислу, сасвим сигурно, представљају једино валидно сведочанство о топонимији, топографији и језику Балканског полуострва специфичним за ово раздобље.⁵ Напомињемо да се овим конкретним именом Прокопијеве утврде бавило веома мало истраживача, углавном успутно, у оквиру других топономастичких и историјско-географских сагледавања. И Ангелики Констандакопулу у својој веома исцрпној монографији о историјској географији Македоније само помиње Παρθίων као утврду у Прокопијевом списку о Македонији, не дајући друге податке о њему.⁶ На основу лика, који је јединак у различитим сачуваним рукописима овога списка, као и на основу изванјезичких назнака које смо поменули, претпостављамо да је топоним који помиње Прокопије у лику Παρθίων највероватније исти онај којег налазимо код Стефана Бизантинца под именом Парт (Πάρθος) или је ново обновљен збег, склониште или седиште војне посаде под истим именом у његовој непосредној близини, свакако на партинској територији. Основно исходиште за овакво размишљање је претпостављена семантичка блискост са именом племена Партини.⁷ Партини су према митолошкој традицији коју преноси Апијан били међу јужноилирским племенима који су добили имена од прве генерације потомака Илира.⁸ Из сведочанства античких извора, пре свега Страбона и Диона Касија, сазнајемо да се територија Партина протезала западно од Пенеста, око горњег тока Дрима у залеђу Дирахија све до Апса на југу и Лихнида на

⁴ О утврдама Аулон и Болбос која се налазе једна испод друге у македонском списку говорили смо на конференцији у Задру у прилогу Ranobizantske utvrde Αύλων i Βολβός iz IV knjige spisa *De aedificiis* (toponomastički prilog).

⁵ Cameron 1985, 219; Downey 1947, 173-174.

⁶ Κοσσαντακόπουλου 1983, 256.

⁷ На ову везу је указао још хрватски индоевропеист и класични филолог А. Мајер. (Mayer 1936, 187-8). Он тумачи име Партина као 'становници обале' у чијој се основи налази именица IE *park* 'обала' која је везана уз географски положај као и у ai. *paršuh-*, av. *peresu-* 'ребро, страна', osset. *fars-* 'страна, област', alb. (geg.) *parz* 'груди' са идентичним развојем значења као у fran. *cote*, ital. *costa* 'ребро, обала', alb. *brinje* 'обала, брдо'.

⁸ Papazoglu 1978, 213.

истоку.⁹ У античким изворима су Партини посведочени различитом графijом: *Parthini*, *Partheni*, Παρθῖνοι, Παρθηνοί.¹⁰ У коментару уз одредницу која се односи на град Парт код Стефана Бизантинца стоји напомена да је права (оригинална) графija Παρθῖνοι и да је она чешћа и исправнија.¹¹ Познат је још један лик којим се бележе Партини, Περθηγεάται записани код Апијана о коме не би дужили у овом тексту. Наиме, Ὁξυαίοι καὶ Περθηγεάται обично се идентификују са племенима које Плиније помиње у поглављу NH III 144: *Ozuaei*, *Partheni*, али основано се поставља питање дали се они могу идентификовати са племеном Партини (*Parthini*), које је живело у залеђу Дирахија, тако да у литератури постоји велика конфу-

⁹ Strabo, *Geographica*, (VII,7,8), “ἀναμέμικται δὲ τούτοις τὰ Ἰλλυρικὰ ἔθνη τὰ πρὸς τῷ νοτίῳ μέρει τῆς ὀρεινῆς καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ Ἰονίου κόλπου· τῆς γὰρ Ἐπιδάμνου καὶ τῆς Ἀπολλωνίας μέχρι τῶν Κεραυνῶν ὑπεροικοῦσι Βυλλιονέες τε καὶ Ταυλάντιοι καὶ Παρθῖνοι καὶ Βρῦγοι.”

D.Cassius, *Historiae Romanae*, (XXXI,49,2), “τὸ δὲ Δυρράχιον ἐν τῇ γῇ τῇ πρότερον μὲν Ἰλλυριῶν τῶν Παρθινῶν, νῦν δὲ καὶ τότε γε ἤδη Μακεδονίας νενομισμένη κείται, καὶ ἔστιν ἐπικαιρότατον, εἴτ' οὖν ἢ Ἐπιδάμνος [καὶ] ἢ τῶν Κερκυραίων εἴτε καὶ ἕτερα τῆς οὖσα. καὶ οἱ μὲν τοῦτο γράψαντες τὴν τε κτίσιν αὐτῆς καὶ τὸ ὄνομα ἐς Δυρράχιον ἤρωα ἀναφέρουσιν· οἱ δ' ἕτεροι Δυρράχιον ἀνονομασθῆναι τὸ χωρίον ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὴν τῆς ῥαχίας δυσχέρειαν ἔφασαν, ὅτι ἢ τῆς Ἐπιδάμνου πρόσρησις ζημιώδη δήλωσιν ἐν τῇ τῶν Λατίνων γλώσσει ἔχουσα δυσσιωμιστός σφισιν ἐς τὸ περαιούσθαι ἐς αὐτὴν ἔδοξεν εἶναι”

¹⁰ Cicero, *In Pisonem*, 96, 13: “Achaia exhausta, Thessalia vexata, laceratae Athenae, Dyrrachium et Apollonia exinanita, Ambracia direpta, Parthini et Bulidenses inlusi, Epirus excisa, Locri, Phocii, Boeotii exusti, Acarnania, Amphilochia, Perraebia, Athamanumque gens vendita, Macedonia condonata barbaris, Aetolia amissa, Dolopes finitimique montani oppidis atque agris exterminate”

C. Plinius Secundus, *Historia naturalis*, (III.145,5), “Gentes Partheni et a tergo eorum Dassaretiae, montes Candaviae a Dyrrachio p., in ora vero Denda civium Romanorum, Epidamnium colonia, propter inauspicatum nomen a Romanis Dyrrachium appellata, ...”

Arrianus, *Bellum civile*, (V, 8,75), “τὸν δὲ στρατὸν, ὅσος ἔμελλεν αὐτῷ συγχειμάσειν, περιουσιάζουσαι τε βουλόμενοι καὶ γυμνάσαι, τοὺς μὲν αὐτῶν ἐπὶ Παρθηνοὺς ἔπεμπεν, Ἰλλυρικὸν ἔθνος Ἐπιδάμνῳ πάροικον, προθυμοτάτους γενομένους Βρούτῳ, τοὺς δ' ἐπὶ Δαρδανέας, ἕτερον Ἰλλυριῶν γένος, αἰεὶ Μακεδονίαν ἐπιτρέχοντας· τοὺς δ' ἐν Ἠπειρῷ μένειν ἐκέλευεν, ὡς ἂν ἐν κύκλῳ πάντας ἔχη, μέλλων αὐτὸς ἐν Ἀθήναις χειμάσειν.”

Polibius, *Historiae*, II, 11,11, “συμμιζάντων δὲ πρεσβευτῶν αὐτοῖς καὶ πλείονων, (ῶν) οἱ παρὰ τῶν Παρθινῶν ἦγον ἐπιτρέποντες τὰ καθ' αὐτούς, δεξάμενοι τούτους εἰς τὴν φίλιαν, παραπλησίως δὲ καὶ τοὺς παρὰ τῶν Ἀτινάνων προσεληλυθότας προῆγον ὡς ἐπὶ τὴν Ἴσσαν διὰ τὸ καὶ ταύτην ὑπὸ τῶν Ἰλλυριῶν πολιορκεῖσθαι τὴν πόλιν.”

Опширније s.v. Parthini, *Der kleine Pauly*, Band 3, 537.

¹¹ Stephanus, *Ethnica*, 505, “2. Παρθῖνος M, Παρθηκός R, Παρθηνός AV, Παρθῖνος genuina est huius nominis forma, non Παρθηνός, cuius typi nullum quod quidem certum sit exemplum in illo terrarium tractu reperias. c.f. ad Δυρράχιον p. 244. itaque ubique restituendum puto Παρθῖνοι cuius formae, si numeres, multo plura exstant exempla quam alterius unice probatae ab editoribus Thesauri L.G. Parisini.”

зија у вези овог питања.¹² Етник Партини јавља се као епитет божанства у два натписа из околине Ужица, који су посвећени *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Partino*, на основу кога их Вулић погрешно смешта у ужички крај, размишљајући у правцу да племе *Περθηρνάται* које је идентификовао са Плинијевим Партинима (*Partheni*) треба разликовати од Партина који су живели у долини реке Шкумбе.¹³ Насупрот томе, Д. Грбић верује да се ради о једном истом племену и да је забуна око идентификације Партина настала због погрешног тумачења кључног места у Плинијевом тексту.¹⁴

У свим овим изворима Партини су означени као илирско племе и најчешће се помињу у вези са Илирским ратовима, у којима су представљени као пријатељи и савезници Римљана.¹⁵ Потребно је напоменути да од свих извора, једино Полибије помиње Партине у континуитету након ратних операција током Првог илирског рата. У нашем прилогу Партини нас занимају једино у погледу територије на којој су се протезали, а за коју смо од извора могли да закључимо да је била у стратешком смислу изузетно значајна због тога што је добар део важног пута *Via Egnatia* пролазио кроз њихову земљу, чиме су природно и они и њихово подручје привукли пажњу Римљана, пре свега, као контролори руте која је долином реке *Genusus* (Шкумба) повезивала Јадранско море са Македонијом. Сматрамо да је знатно већа вероватноћа да се једна утврда у VI веку налази управо на једном оваквом подручју од стратешког значења.

Поред имена племена Партини, варијанта читања код Полибија и Ливија уводи у расправу и питање области под именом Парт.¹⁶ Истраживач М. Димица у својој студији о топографији Македоније пре свега на основу Полибијевог и Стефановог сведочанства говори о Парту као граду и, по нама потпуно исправно, изражава чуђење на чему *К. Милер* заснива своје мишљење да се област *Партина* назива *Парт*, ослањајући

¹² Грбић 2014, 59; Најдетаљније о проблемима идентификације овог племена и о различитим хипотезама, са литературом в. Šašel Kos 2005, 405–408.

¹³ Ара од кречњака, 104 x 55 x 40 cm, из Ужица. CIL III 8353. Vulić 1903, 490; О овоме исцрпније у Josifović 1956, 138–165.

¹⁴ Грбић 2014, 60.

¹⁵ О племену Партини, његовим градовима и осталим топонимима види и, Папазоглу 1988, 156.

¹⁶ Polybius, *Historiae*, (XVIII, 47, 12), “ἔδωκαν δὲ καὶ Πλευράτῳ Λυχνίδα καὶ Πάρθον, οὓσας μὲν Ἰλλυρίδας, ὑπὸ Φίλιππον δὲ ταττομένας.”

Livius, *Ab urbe condita*, (XXXIII, 34), “Pleurato Lychnidus et Parthini dati; Illyriorum utraque gens sub dicione Philippi fuerant”.

се и цитирајући Полибија.¹⁷ Истовремено, у издању *Tabula Imperii Romani* приложена је одредница *Parthos* у којој се она дефинира као македонска област која се налази у савременој Албанији, а за коју аутор Ј. Шашељ прилично обазриво и несигурно, са знаком упитника каже да се налазила у горњем току реке Шкумбе.¹⁸ Али нас, пре свега, у овом раду највише занима топоним Парт за кога мислимо да је у вези са Прокопијевом тврђавом Παρθίων. Наиме, код Полибија, као и код Стефана Бизантинца (који је црпио од Аполодора и Херодијана) Парт је јасно и експлицитно означен као илирски град.¹⁹ Насупрот томе, Хамонд сматра да се у тексту Ливија и Полибија не ради о топониму / граду, него о области која се зове Парт, са чиме се, по свему судећи, слаже и Ј. Шашељ у одредници коју смо малопре цитирали. У вези са овим питањем говорећи пре свега о Лихниду, Хамонд сматра да се у погрешно преведеном тексту Ливија израз *Illyriorum utraque gens* ради о претеривању извора који под овим именима не подразумева топониме, него нешто више од становника градова. Такође, његов аргуменат је и облик именице Λυχνίδα у акузативу јединине од претпостављеног назива области Λυχνίς, а не од града Λυχνίδος, као и то што именица ἡ Παρθος, будући да је женског рода савршено одговара за означавање области.²⁰ На основу Ливијевог сведочанства Фанула Папазоглу у својој студији о македонским градовима закључује да је *Нисе с правом одбио Ципелово мишљење да се именицом Λυχνίς, код Полибија обележава илирско племе које је живело у близини Партина, а не сам град Лихнид.*²¹ Ако притом узмемо у обзир податке које налазимо о овом илирском граду код Стефана Бизантинца и Херодијана, као и податак из *Fragmenta ex incertis libris* код самог Полибија, можемо оставити отворену могућност да се и код Полибија ради о топониму Парт (Πάρθος), а не о области.²² И Ф. Папазоглу сматра вероватним размишљање да је међу такозване *urbes Parthinorum*, пре свега на основу сведочанства Стефана Бизантинца, постојао и град Парт.²³ У одличном издању коментара уз Полибија истраживач Волбанк је изнео мишљење у погледу

¹⁷ Δήμιτσα 1874, 670, ф.1, "Das Land der Parthiner heist ἡ Παρθος."; Müller 1825, 44.

¹⁸ *Tabula Imperii Romani*, s.v. Parthos.

¹⁹ У коментару Полибијеве Историје, Маријана Рицл наводи, „Лихнид је данашњи Охрид, а Парт је највероватније негде у близини на Охридском језеру.”

²⁰ Hammond, *A History of Macedonia*, I, 96.

²¹ Папазоглу 1956, 66. Papazoglou 1988, 74.

²² Мада не говори експлицитно о проблему читања овог места, у истом правцу и Пројева 1997, 238, ф.63, „... градовите Parthos (всушност Партините) и Lychnidos...”

²³ Папазоглу 1988, 156.

овог проблема да у тексту Полибија уствари није реч о територији Партина, већ о месту које се налази близу Лихнидског (Охридског) језера, шта год то у близини значило.²⁴ У том смислу је упутно и друго Ливијево сведочанство које смо малопре цитирали о мировном уговору према коме је договорено да *Партини, Димале, Баргул, и Еугениј припадну Риму, а Атинтанија Македонији*.²⁵ Градове Баргул и Еугениј који су поменути уз Партине у мировном уговору требамо лоцирати на подручју између Аполоније и Димала. Њих и Волбанк сврстава међу партинске градове, а будући да јесу, логично би било да помислимо да и непосредно испред њих поменути Партини можда означавају град, а не племе. И један други латински извор потврђује нам ову тезу, а то је Гај Јулије Цезар у свом делу *О грађанским ратовима* где помиње *oppidum Parthinorum* 'партински утврђени град' у вези са Цезаровим походом против Помпеја.²⁶ Сматрамо да и једно друго место у овом извору говори у прилог нашој тези.²⁷ Поред свега овога, свакако, најубедљивији доказ за нас

²⁴ Walbank 1957, 330.

²⁵ T. Livius, *Ab urbe condita*, (XXIX, 12) "P. Sempronius condiciones pacis dixit ut **Parthini** et Dimallum et Bargullum et Eugenium Romanorum essent, Atintania, si missis Romam legatis ab senatu impetrasset, ut Macedonia accederet." Walbank 1957, 330. Ако су партински градови, логично би било да су и непосредно испред њих поменути Партини ознака за град, а не племе.

²⁶ Caesar, *De bello civili*, Lipsiae, 1904, III, 41, (III, 41) "Caesar postquam Pompeium ad Asparagium esse cognovit, eodem cum exercitu profectus expugnato in itinere **oppido Parthinorum**, in quo Pompeius praesidium habebat, tertio die [Macedoniam] ad Pompeium pervenit iuxtaque eum castra posuit et postridie eductis omnibus copiis acie instructa discernendi potestatem Pompeio fecit." "Када је Цезар дознао да је Помпеј у Аспарагију, са истом је војском кренуо, па освојивши успут партински град у коме је Помпеј имао посаду, трећег дана (у Македонију) до Помпеја дође и у његовој близини логор постави." У енглеском преводу је опредељен као *главни град Партина*, "As soon as Caesar heard that Pompey was at Asparagium, he set out for that place with his army, and having taken the capital of the Parthinians on his march, where there was a garrison of Pompey's, he reached Pompey in Macedonia....." Desdévise du Désert 1863, 70.

²⁷ Caesar, *De bello civili*, (III, 42) "Item Lisso Parthinisque et omnibus castellis quod esset frumenti conquiri iussit. Id erat perexiguum cum ipsius agri natura, quod sunt loca aspera ac montuosa ac plerumque frumento utuntur importato, tum quod Pompeius haec providerat et superioribus diebus praedae **loco Parthinios** habuerat frumentumque omne conquistum spoliatis effossisque eorum domibus per equites comportarat." "Исто је тако наредио да се затражи жито из Лиса, од Партина и свих утврђених места што год га буде. Њега је било веома мало, како због природе саме земље, јер су мјеста кршевита и брдовита, па се већином служе увезеним житом, тако и због тога што је Помпеј ово предвидио, па је ранијих дана у знак плијена од Партина све

је сведочанство из VI века, код Прокопија. Наиме, он набраја тврђаву у Македонији под именом Παρθίων, што по нама несумњиво означава топоним који је изведен од етника Партини или је повезан са регионом на коме су они забележени. Сличног је мишљења и М. Димица који иде и корак даље у својим претпоставкама о убикацији Парта, сматрајући да њега треба тражити у оквирима истоимене области у долини реке Шкумбе, прецизније северно од Албанопоља, оградивши се за непрецизност због недостатка података по овом питању и у старим изворима и код новијих истраживача.²⁸ Класични филолог и географ Е. Крамер нам преноси мишљење Палмеријуса према коме би овај топоним требало да се налази недалеко од Пресе и Кроје.²⁹ Албански истраживач Т. Кацори сматра да Прокопије даје податке о Партинима бележећи утврду под именом Παρθίων, за коју верује да је идентична са градом Πάρθος (Парт), а да је то уствари Ἀλβανόπολις (Албанопољ) поменуто код Птолемеја изедначивши стару илирску основу *part-* са alb. *bardh* 'бео'.³⁰ Сматрамо да се можемо сложити са истраживачима који смештају Парт на територију данашње Албаније, у долину реке Шкумбе, свакако на територији области Нови Епир и поред тога што остављамо отворену могућност да се према описима античких аутора Парт ипак налазио ближе Охриду и Охридском језеру. У најновијој литератури која се бави овим питањем указује се на место на коме се можда налазио Парт. Наиме, на висоравни Градиште код Белша у Албанији је пронађен је град са зидинама саграђен најкасније у IV веку старе ере, а налазио се на путу који води од Аполоније дуж реке Апс до Шкумбе. Његово древно име нам није познато, али препоставља се да је било главно насеље племена Партини. Град је постојао до касне антике, а разорен је словенским упадима у VII веку.³¹

жито, пошто је опљачкао и испразнио њихове куће, преко коњаника у Петру отпремио.”

²⁸ Δήμιτσα 1874, 670.

²⁹ Cramer 1828, 69, “Their principal town was Parthus, as we learn from Polybius, loc.cit. and Steph. Byz. s.v. It was taken by Caesar in the course of his campagne against Pompey (Bell.Civ.III, 41.). From what Palmerius has been able to collect on the subject, this town was probably not far removed from Presa and Croja.(Graec. Ant. I, 34, 183)”; Hazlit, 263, Parthus, capital of the Parthini, in Illyria, w. of Isanus Presa. Упореди и, Arrowsmith 1839, 339, “To the E. of Dirrhachium, in the interior of the country, were, Parthus, the capital of the Parthini, and Scampes Scombi.”

³⁰ *Kacori* 1988, 146.

³¹ *Lipper-Matzinger* 2021, 102.

Да би ствар била компликованија, код Херодијана и Стефана, поред етника, јавља се и именовање *χώρα Παρθίς* 'област Партида у Македонији' и то под одредницом *Παρθυαίοι* која се односи на Парћане, стари скитски народ, како пише у овим изворима.³² Претпостављамо да је ово Стефаново сведочанство, између осталог, увело и другу тезу за идентификацију / убикацију Прокопијеве утврде. Сотир Иванов, позивајући се и на Стефаново сведочанство, претпоставља да је Прокопијев *Παρθίων* можда коруптела од имена *Παρθικόπολις*, али не улази у лингвистичке детаље у погледу извођења.³³ Позива се и на податке Птолемеја и Хијерокла о овом граду, а наводи и да је исти поменут и у епархијским списковима графијом *Παθηκοπόλεως*.³⁴ Познато је да се утврђени део Партикопоља протезао на површини од 20 хектара и да је његов мали део продужио свој опстанак након замирања града.³⁵ И Мартина Анри-Перен у њеној познатој студији о топонимима у Прокопијевој IV књизи премда није категорична у идентификацији и не пружа језичке аргументе за своју тврдњу, сматра да због нејасноће која карактерише градове македонске листе можемо прибећи мишљењу да се Прокопијев утврда поистовети са топонимом *Παροικόπολις* / *Παρθικόπολις* који Хијерокле наводи међу градовима који припадају Првој Македонији.³⁶ Притом, и сама указује да је теза да се Партикопољ налази у стримонском залеђу, у земљи Синта, прилично невероватна и да је то веома ексцентрична позиција у поређењу са осталим идентификованим местима у Прокопијевом македонском списку који обухватају ограниченије географско подручје. Могло би се рећи да Перенова не инсистира на овој убикацији, већ је више наводи као пример који сведочи о сложености македонске листе, помињући и друге примере утврда који су забележене код Прокопија, а не налазе се у оквирима оног што подразумевамо као подручје Македоније у VI веку, а то су евидентни примери места која се заправо налазе у Тесалији, Епиру или Дарданији. И према сведочанству Птолемеја, Партикопољ се налази у Синтици.³⁷ Ф. Папазоглу сматра да је вероватна претпоставка Робера да се остаци античког Партикопоља налазе код Св. Врача (Сандански), где су пронађени остаци зидина и водовода из царског и византијског

³² Stephanus, *Ethnica (epitome)*, 505, 8, Παρθυαίοι, ... καὶ Παρθίς > χώρα Μακεδονίας.

³³ Иванов 2021, 45.

³⁴ Notitia 3, 268.

³⁵ Колев 2015, 164.

³⁶ Henry - Perrin, 1974, 185; Henry - Perrin 1981, 103.

³⁷ Claudius Ptolemaeus, *Geographia* (lib. 1-3) III, 12, 27, "Τρίστωλος μὴ μὰ γο" Παρθικόπολις μὴ γο" μὰ γο" Ἡράκλεια Σιντική μθ' ς" μὰ γο"

доба.³⁸ И поред других разматрања и предлога о идентификацији Партикопоља која су се у међувремену појавила, чини се да је ова теза још увек најбезбеднија.³⁹ Топоним се, углавном, помиње у познијим изворима са двојном графијом која није разлог за сумњу да се ради о једном топониму, чије име би можда указивало да је био основан под Трајаном у спомен његове победе над Парћанима. Последњи помен овога града је из V века, иако је забележен под истим именом и касније, код Константина Порфирогенита у оквиру Родопе, али познато је да он углавном користи старије изворе.⁴⁰ Партикопољ који је етнички и географски припадао Македонији, код Порфирогенита је у епархији Родопе, а код Хијерокла у Македонији Првој. Разлог је највероватније грешка при преписивању, а Папазоглу одбележава и мешање појмова античке и средњовековне Македоније код Константина.⁴¹ Осим тога, Не треба да се занемари чињеница да се Партикопољ налази у граничној зони у којој је било изражено значајно македонско, грчко и трачко етничко и политичко присуство. Након свега реченог, мислимо да је врло мала вероватноћа да се Прокопијева утврда Παρθίων налази у Синтици, пре свега због убедљиве семантичке везе са Партинима. Сматрамо да је прилично сигуран разлог за овакво наше мишљење место и редослед топонима у Прокопијевом списку у коме је Парт набројан између Касопе и Гентијане, уз које се и логично везује, а за које претпостављамо да су се, највероватније, налазили на Западу, у области која се протеже од Епидамна (Дирахиум) и Аполоније до Кераунских планина где су, као што знамо били насељени Партини у суседству Тауланта и Брига.

Етимолошки, име Прокопијевог утврђења доводимо у везу са именом племена Партини. При тумачењу имена морамо имати у виду да је да је грчки језик на списковима заправо транскрипција латинице која је изгубила своју првобитну чистоћу и да је у великој мери измењена, чиме нам омогућава да схватимо латински језик у његовој фонетској стварности специфичној за шести век наше ере.⁴² Нагласак на пенултиму указује да име највероватније претставља посесивни генетив множине од етнонима Παρθίνοι, и означава Παρθίων sc. φρούριον 'утврђење Партина / партинска утврда' уколико рачунамо на често исчезавање интерво-

³⁸ Papazoglou 1988, 372.

³⁹ Mitrev 2015, 108.

⁴⁰ Porphyrogenitus *De thematibus* 1,52, "Επαρχία Ροδόπης· ὑπὸ τὸν αὐτόν, πόλεις ζ'· Παρθικόπολις, Ἡράκλεια Στρώμνου, Αἴνος, Μαξιμιανούπολις, Σέρραι, Φίλιπποι, Τραϊανούπολις."

⁴¹ Меловски –Проева 1986, 22. Папазоглу 1956, 34.

⁴² Henry - Perrin 1981, 103; Mihăescu 1978, passim.

калског *-v-* у позноантичком периоду као што указује и Бешевлијев на многим примерима имена кастела код Прокопија.⁴³ Мислимо да је ова претпоставка и утемељена, будући да су етници у генетиву множине потврђени и на другим примерима код Прокопија, као што је експлицитно Прокопијево тумачење *φρούριον παλαιόν, Ούννων ὄνομα* (IV, vi, 10) у истом спису, али и код других позноантичких извора.⁴⁴

О сличном развоју, поред очигледних и изведених од етника у номинативу множине забележени у попису за Европу *Λυδικαί* (IV, xi, 20) и за Нови Епир *Κιλικαί* (IV, iv, 3), сведочи и пример у списку суседне утврде *Κασσωπᾶς* чији генетивски облик према акценту одговара етнику *Κασσωποί* ‘Касопаји’. Упутан је и пример утврде *Σίκλαι* за коју смо предложили два тумачења од које смо предност дали интерпретацији имена као синкопирани облик етника *Σικελοί* (Siculi), а које је И. Поповић веома извесно извео од илирско-римског имена места *Sicula у северној Албанији и доводи га у везу са племеном *Siculotae*. Извесна идентификација ове утврде је место *Shikjë* на албанској територији (старије **Shiklë* < **Shikëlë*), које је забележено и у старосрпском извору из XIV века.⁴⁵

На другом месту и потпуно невезано уз овај пример Мартина Анри Перен износи мишљење да солидна граматичка анализа текста код Прокопија не допушта да се поједини примери имена утврда тумаче као облици у генетиву множине и сматра да је графија са завршетком *--ων* заправо транскрипција латинског наставка средњег рода *-um*, што је тачно и у основи није немогуће.⁴⁶ Ипак, пре свега због акцента и дугог вокала у задњем слогу, евидентног извођења од етника и због оригиналне латинске графије *Parthiōn* у Прокопијевом тексту чија је заправо транскрипција *Παρθίων* (насупротив примера *Genthianum, Argicianum* који су дали грецизиране облике *Γεντιανόν, Αργικιανόν*) сматрамо да је наше тумачење бар у овом случају вероватније. В. Бешевлијев у својој одличној студији о Прокопијевим топонимима размишља у истом правцу као Перенова и наводи да су примери имена као *Ἀλτηνῶν, Κυντῶν, Τιλικίων, Ούννων* у рукописима или због погрешке при записивању или грешком састављача листа погрешно протумачени као облици у генетиву множине и због тога написани са завршетком *-v*.⁴⁷ Сасвим супротно, и по нама

⁴³ Beševliev 32. Oxford Latin dictionary 130, “Parthini, orum pl. Inhabitants of the city of Parthus in Illyria.”

⁴⁴ Procopius, *De aedificiis*, IV, vi, 10.

⁴⁵ Kuzmanovska 2017, 105.

⁴⁶ Henry – Perrin 1981, 103.

⁴⁷ Beševliev 1970, 124.

исправно, мишљење по овом питању заступају истраживачи Аријеску и Вајс.⁴⁸

Да закључимо, на основу оскудних података у изворима и секундарној литератури са великом вероватноћом можемо претпоставити да се тврђава у македонском списку код Прокопија, коју језички изводимо од имена племена, налази на територији позноантичког Новог Епира, на још увек тачно неодређеној локацији (према последњим истраживањима је то можда налазиште Градиште код Белша у Албанији), свакако на територији на коју су били насељени Партини – и да сматрамо да је ова идентификација вероватнија и тачнија од оне са Партикопољем у Синтици. Овакво извођење и локализација нису невероватне уколико имамо у виду примере других Прокопијевих кастела, чија смо имена извели од етника, а које се налазе на територији провинције Нови Епир.

BIBLIOGRAPHY

- Appianus of Alexandria. Appianou Romaikon Emphylion A = Appian, Civil Wars, Book I. Oxford : Clarendon Press, 1902.
- Cassius Dio et al. *Dio's Roman History*. W.Heinemann; Macmillan1914-1927.
- Cassii Dionis Cicceiani Historiarum Romanarum quae supersunt, ed.U.Ph. Boissevain, vol.II, Berolini 1898.
- C. Iulii Caesaris Commentarii cum A. Hirtii aliorumque supplementis, ed. B. Kübler. Vol.II Commentarii de bello civili, Lipsiae 1923.
- Constantino Porphyrogenito (Studi e testi 160) De thematibus, ed., A. Pertusi, Cita del M. Tulli Vaticano, Bibliotheca Apostolica Vaticana, 1952.
- Ciceronis oratio in Verrem (PHI₅)
- Hieroklis Synecdemus et Notitiae Graecae episcopatum, accedunt Nili Doxapatrui Notitia patriarchatum et Locorum nomina immutata ex recognitione Gustavi Parthey, Verlag Adolf M. Hakkert, Amsterdam, 1967.
- Livy, with an english translation in fourteen volumes, IX, Books XXXI-XXXIV, Cambridge Titi Livi, Ab urbe condita libri, ed. Weissenborn-M. Müller, Lipsiae 1906.

⁴⁸ Ariescu 1970, 305; Weiss 1908, 307.

- C. Plinii Secundi Naturalis Historia, ed. Mayhoff, Lipsiae 1897.
- Procopii Caesariensis opera omnia, De aedificiis, vol. II, vol.IV, ed. J.Haury, corr. G. Wirth.
- Procopius. Buildings, History of the Wars, and Secret History, ed. by H. B. Dewing und G. Downey, Loeb Classical Library, 7 Books., Cambridge/MA 1914–40.
- Haury, J., Procopii Caesariensis opera omnia, vol. 4: Περὶ κτισμάτων libri VI sive de aedificiis (Leipzig: Teubner, 1962-64).
- Polybii Historiae, editionem a Ludovico Dindorfio, curatam retractavit Th. Büttner-Wobst vol. II 1924, vol.III 1893, vol.IV, Lipsiae 1904.
- Stephan von Byzanz Ethnika Stephani Byzantii Ethnicorum quae supersunt, rec. A.Meinekii, Graz 1958.
- Strabo Geographica "Strabonis geographica, 3 vols.", Ed. Meineke, A. Leipzig: Teubner, 1877, Repr. 1969.
- The Geography of Strabo, with an english translation by Horace Leonard Jones, in eight volumes, vol. III, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press MCMLXI.
- CIL III Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae. Ed. Th. Mommsen. 1873 (impr. iter. 1958)
- Aricescu, A., "Quelques précisions sur la carte de la Scythia minor." Dacia: revue d'archéologie et d'histoire ancienne (n.s.) 14 (1970), 297-309.
- Arrowsmith Aaron. A Compendium of Ancient and Modern Geography: For the Use of Eton School. London 1839.
- Beševliev V. "Zur Topographie der Balkanhalbinsel in Prokop's Werk "De aedificiis", Philologus 111, 1967, 267-282.
- Beševliev V. Zur Deutung der Kastellnamen in Prokops werk "De aedificiis". Verlag Adolf M. Hakkert. Amsterdam 1970.
- Cameron A. Procopius and the Sixth Century. University of California Press 1985.
- Downey, G. A., "The Composition of Procopius' 'De Aedificiis'," Transactions of the American Philological Association 78 (1947), 171-183.
- Cramer John Anthony. A Geographical and Historical Description of Ancient Greece; With a Map and Plan of Athens.1828.
- Гај Јулије Цезар. Галски рат. Грађански рат. Превод с латинског, предговор и објашњења Др. Ахмет Тузлић. Матица Српска. Нови Сад 1980.
- Грбић, Д. Племенске заједнице у Илирику – предурбане административне структуре у римским провинцијама између Јадрана и Дунава (I–III век), Балканолошки институт Српске академије наука и уметности. Београд, 2014.
- Δήμιτρα Μαργαρίτου, Αρχαία γεωγραφία της Μακεδονίας συνταχθεῖσα κατὰ τὰς αρχαίας πηγὰς καὶ τὰ νεώτερα βοηθήματα, Γυπογραφεῖον Λαζ. Δ. Βιλλαρὰ, Αθήνησι 1874.
- Desdèves du Désert Théophile Alphonse. *Géographie Ancienne De La Macédoine*. A. Durand 1863.
- Hammond N. G. L. A History of Macedonia, Volume I, Historical geography and prehistory. Oxford Clarendon Press. 1972.
- Hazlit W. The Classical Gazetteer: A Dictionary of Ancient Geography, Sacred and Profane. Whitaker 1851.
- Henry-Perrin M., Procopé de Césarée les Édifices Livre IV, Traduction et commentaire, fasc. II, Thèse de 3e cycle. Sous la direction de Monsieur Jean Lassus, année 1974 Paris.
- Henry-Perrin M., „La place des listes toponimiques dans l'organisation du livre IV des Edifices de Procope“, *Geographica byzantina*, Ed. H. Ahrweiler.P., (= Byzantina Sorbonensia 3), Paris 1981, 93-105.
- Иванов И. С. Sinthica-Maedica-Thracica. Долините на Струма и Места III в. пр. Хр.-I в. сл. Хр., София. 2021.

- Josifović S., "Oktavijanovo ratovanje u Iliriku" *Živa antika* 6, Skopje 1956, 138–165.
- Kacori Th. "Kontribut për studimin i prejardheja së emrave *ALBANOI* dhe *ALBANOPOLIS*" *Studime historike*. 1988. No 2. F. 139–147.
- Колев, Ф. "Топография и архитектура на Партикополис през римската епоха." В: Гюрова, М. (ред.) *Българско е-Списание за Археология, Supplementum 4* Филови четения културно-историческо наследство: проучване и опазване (Доклади от докторантска конференция 15-16 декември 2014 г.) Софиа 2015, 159-173.
- Κωνσταντάκοπουλου Α. *Ιστορική Γεωγραφία τής Μακεδονίας (4ος-6ος αι.)* (= Historical Geography of Macedonia, 4th-6th c.). Ioannina 1984.
- Kuzmanovska J. "Ranobizantska tvrđava Σίβλαι etimološka analiza toponima." *Miscellanea Hadriatica et Mediteranea*, Vol. 4, 2017, 99–110.
- Kuzmanovska J. Ranobizantske utvrde Αύλων i Βολβός iz IV. knjige spisa De aedificiis (toponomastički prilog) Drugi međunarodni znanstveni skup Odjela za klasičnu filologiju povodom 65. godišnjice svog osnutka *Natales grate numeras?*, 27. i 28. svibanj, Zadar 2022.
- Mayer, Anton. "Der Satem-Charakter Des Illyrischen." *Glotta*, vol. 24, no. 3/4, 1936, pp. 161–203. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/40265417>. Accessed 21 Oct. 2022.
- Lipper Andreas - Joachim Matzinger. *Die Illyrer Geschichte, Archaeologie und Sprache*. Kohlhammer Verlag 2021.
- Mihăescu H. *La langue latine dans le Sud-est de l'Europe*. Editura Academiei Les belles lettres. Paris 1978
- Mitrev, G. "The Data for Paroecopolis/Parthicopolis and the Problem on the Name of the Ancient Town at Sandanski" *Sandanski and Its Territory during Prehistory, Antiquity and Middle Ages: Current Trends in Archaeological Research. Proceedings of an International Conference at Sandanski* 2015, 106-112.
- Müller Karl Otfried. *Ueber die Wohnsitze, die Abstammung und die ältere Geschichte des Makedonischen Volks: Eine ethnographische Untersuchung, bei August Mylius* 1825.
- Papazoglu Fanula. *The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times : Triballi Autariatae Dardanians Scordisci and Moesians*. Hakkert 1978.
- Папазоглу Фанула, "Илирска и дарданска краљевина," *Илири и Албанци, САНУ Научни скупови XXXIX, Одељење историјских наука* 10. ур. М. Гарашанин. 1988, 145–199.
- Papazoglu Fanula. *Les Villes de Macédoine à l'époque romaine* (BCH. Suppl. 16). Athens 1988.
- Полибије Историје I, II. предговор, превод и коментар Маријана Рицл. Матица Српска. Нови Сад 1988.
- Проева Наде. *Студии за античките Македонци*. *Historia Antiqua Macedonica*, посебни издања, книга 5. Скопје 1997.
- Tabula Imperii Romani : Naissus, Dyrrhachion, Scupi, Serdica, Thessalonike : d'après la Carte internationale du monde au 11,000,000 : K 34, Sofia / auteur, Georgi Alexandrov [and others] ; rédacteur, Jaroslav Šašel. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1976.
- ТІВ III: P. Soustal - J. Koder, *Nikopolis und Kephallënia*, Wien 1981.
- Šašel Kos M. *Appian and Illyricum* (Situla 43). Ljubljana 2005.
- Vulić N. "Contributi alla storia della guerra di Ottavio in Illiria nel 35–33 e della campagna di Tiberio nel 15 a. C.," *Rivista di Storia Antica* 7, Messina (1903), 489–504.
- Walbank F. W. *A Historical Commentary on Polybius*. Oxford Clarendon Press. 1957-79.
- Weiss, J. "Historisch - Geographisches von der Balkanhalbinsel Οὔρων φρούριον". *IV Mitteilungen der k.u.k. geogr. Gesellschaft*. Wien 1908, 336-337.

Jasminka KUZMANOVSKA
Institute of National History, Skopje

PROCOPIUS' FORT OF ΠΑΡΘΙΩΝ
(A TOPONOMASTIC CONTRIBUTION)

(summary)

The toponym Παρθίων was recorded in Book IV of Procopius' *De aedificiis*, a panegyric from the 6th century AD, in a list titled Ἐπι Μακεδονίας (In Macedonia), which enumerates 46 forts. In our assumption we started from the semantics of the name, but we also believe that a fairly certain reason for our opinion is the place and order of toponyms in Procopius' list in which Παρθίων is listed between Κασσωπάς and Γεντιανόν, which we assume were most likely located in the West. On the basis of the scarce data in the sources and secondary scholarship, we can suppose with high probability that the fortress in the Macedonian list which we derive in terms of linguistics from the name of the tribe recorded as Παρθίνοι (Parthini), is actually a variant of the name of the city, which is attested by Stephen of Byzantium and Polybius as Πάρθος. The morphology of the preserved form most likely leads to the conclusion that the name is in the plural form of gen. Παρθίων sc. φρούριον. It is most probably located in the territory of late antique New Epirus, at a place which is still unspecified. According to the latest research, it may be the site of Gradište near Belš in Albania. We truly believe that this assumption is more likely and more accurate than the thesis of researchers who identify Παροικόπολις / Παρθικόπολις in Sintica with Procopius' fort. Linguistic interpretation and localization we've proposed is not incredible if we bear in mind the examples of other fort - names evidently derived from the ethnic, which are very likely located in the territory of the province of New Epirus. The only problem in this identification would be the fact that the fort is not located on the territory of Macedonia, as recorded in Procopius' list, but on the neighboring territory of New Epirus. It should be noted here that such examples of mistaken localities are not uncommon in Procopius' text. For illustrative purposes, we might refer to the names Κασσωπάς (Cassopas) and Σίκλαι (Siclae) from the list of Macedonia, which are more likely to have been located on the territory of New Epirus. It is completely unclear why Procopius places certain forts in Macedonia, although the data collected from other sources indicate without a doubt that they were located in the neighboring area of New Epirus. It would be logical to consider this as a reminiscence of the older administrative reality, or we might suppose that Procopius' source perhaps refers to Macedonia in a broader context, as a diocese.

